

גניבת דעת

[פרשת קדושים, (שיחה 1) – נכתב ע"י הרב משה צוריאלי, מתוך ספרו "אוצרות התורה".
הבהרה. בהסכמת הרב, השיחה נערכה ע"י תלמידו, אך טרם הגיחה]

יש טועים החושבים שאיסור גניבה הוא רק בלוקח חפץ מסוים או ממנו של חברו.
אבל האמת היא, שאפילו להטעות אותו ו"לגנוב דעתו" אסור, כמפורש בפסוק הנוסף "לא תגנובו".
(ויקרא יט, יא) כי לגנוב חפץ או ממון כבר נאסר עלינו בעשרת הדברות. (שמות כ, יג)
המושג (גניבת דעת) מופך לנו מן המקרא, כמו שמצאנו אצל לכן הארמי שהתבטא "ותגנוב את לבבי",
(בראשית לא, כו עיי"ש תרגום יונתן), וכן ממעשה אבשלום (שמו"ב טו, ו) – "וַיִּגְנֹב אֶבְשָׁלוֹם, אֶת-לֵב אֲנָשֵׁי יִשְׂרָאֵל."

עוד יש טועים לחשוב שמותר לגנוב חפץ או ממון מן הגוי.
אבל נפסק שזה אסור (שו"ע חו"מ סי' שמח) ומקורו ממה שהתורה לא כתבה באיסור זה "עמיתך"
או "בעמך" או "רעך", והרי כל האנושות בכלל. וכן בענין "גניבת דעת" אפילו של גוי אסור, (חולין צד.
וכן שו"ע חו"מ רכח, ו) ומקורו בפסוקנו שגם כאן לא כתוב "עמיתך" או "בעמך" או "רעך".

ואדרבה, העונש על גניבת דעת הוא חמור מן הגונב ממון.
"שבעה גנבים הם... גדול שבכולם גונב דעת הבריות" (מכילתא, משפטים, י"ג, לפי גירסת ריטב"א על חולין צד).
וכך כתב רבנו יונה: "והנה החטא הזה חמור אצל חכמי ישראל יותר מגזל, יען וביען כי שפת שקר
אשמה רבה, ונתחייבנו על גדרי האמת כי הוא מיסודי הנפש". (ישערי תשובה, ג, קפד)

ומזה הגענו ליסוד מוסרי איתן.
הנביא מעיד כי – "שארית ישראל, (1) לא יעשו עולה / (2) ולא ידברו כזב / (3) ולא ימצא בפייהם לשון
תרמית" (צפניה ג, ג). – פסוק זה יש בו שלשה חלקים:

- ראשית, בפועל-כפיהם לא יעשו דבר עקום. ["לא יעשו עולה"]
- שנית, לא רק שקר, אלא אף כזב לא ידברו. מסביר המלבי"ם (ישעיה כח, טו) כי 'שקר' הוא דיבור שמתחילתו תכננו לרמות בו את הזולת. אבל 'כזב' מלשון מים מכזיבים, (עיין תוספתא פרה, ט) שבשעת דיבור חשבוהו לנכון, אבל אח"כ לא קיימו את ההבטחה.
(תוספת התלמיד. ולרבותא קאמר. כלומר, לא מבעיא שלא מדברים שקר, שזה פשוט שאינו, אלא אפילו לבטל ולהכזיב דבר שרצו לעשות מלכתחילה – אינם מבטלים! והוא מעין מאמר חז"ל "שיהא הן שלך - צדק, ולאן שלך - צדק" (בי"מ מט.) / וראה מעשה דרב ספרא "ודובר אמת בלבבו" הובא ברש"י (מכות כד.) כך לשונו – " והכי הוה עובדא דרב ספרא [ע"פ שאלתות דרב אחא (שאלתא לו)]. שהיה לו חפץ אחד למכור ובא אדם אחד לפניו בשעה שהיה קורא ק"ש, ואמר לו תן לי החפץ בכך וכך דמים, ולא ענהו (רב ספרא) מפני שהיה קורא ק"ש. כסבור זה, שלא היה רוצה ליתנו בדמים הללו, והוסיף. אמר תנהו לי בכך יותר. לאחר שסיים ק"ש, אמר לו, טול החפץ בדמים שאמרת בראשונה, שבאותן דמים היה דעתי ליתנם לך". / וכן מצאנו ביעקב שאמר "אולי ימושני אבי" שמידתו אמת ובר-לב! ולא רצה להוציא דבר-שקר מפיו ונקט לשון אולי שהוא כמייחל לכך ולא אמר לשון "פן" או "שמא". / וכן בבני" מצאנו "דבר נא באזני העם וישאלו..." (שמות יא, ב) ובגמרא (ברכות ט:) - "לך אמור לישראל בבקשה מכס וישאלו..." [וכתב פירוש הכותב (עין יעקב שם) – "מפני שהיה קשה בעיני ישראל לעשות כן דרך ערמה וגזל!" [היה קשה בעיניהם מה שהם שואלים ובידוע שהוא לא על מנת להחזיר, וא"כ לא יקיימו דיבורם!]
- אבל חלק שלישי (לשון תרמית) היא לשון מוסתרת מאחורי השפתיים, בוחרים במלים מסוימות כדי להטעות את השומע ולרמות אותו. (ע"ע המלבי"ם על ישעיה נט, ג, ביאור המלים)

שיבחם של ישראל לשלושת הפשעים הללו אינם שייכים לשארית ישראל. (עיין פסחים דף צא. ההבדל בזה שיש בין שלטון ישראל לשלטונות של האומות, "אשר פיהם דבר שוא"). ומה טעם? כי "חותמו של הקב"ה אמת" (יומא סט:).
והגדילו בזה המקובלים שעוד מצאו בזה גימטריא של שם "אהיה" (ישערי הכוונות" לאריז"ל, ק"ש דף קעה)
שם-קודש המבטא את המושג שהש"י קיים לעד ללא שינוי, ככתוב "וה' אלהים אמת הוא אלהים חיים" (ירמיה י, ז). ולכן בני ישראל נקראו "כולו זרע אמת" (ירמיה ב, כא).

אבל על אוה"ע נאמר, "פָּצְנִי (תפתח אותי, היינו שחרר אותי מן הסכנה) והצילני מיד בני נכר, אשר פיהם דבר שוא וימינם ימין שקר" (תהלים קמז, יא). וחז"ל האריכו על זה. (בב"ב דף מה. / וכן על נדה דף מה. / וירושלמי פסחים ח, ו).



התורה נקראת 'אמת' (ברכות ה:) ולכן פשוט הדבר שתלמיד חכם הנוהג אחד בפה ואחד בלב איננו בגדר של תלמיד חכם, ונקרא נתעב ונאלח בגלל ששונה כמים עוולה. (יומא עב:)

הנה רבן גמליאל נעל דלתות בית המדרש ולא נתן לאחד כזה להכנס פנימה (ברכות כח.) ואמנם חז"ל הכריעו שם נגדו, כי עדיף להרבות בתלמידים ואע"פ שאינם באיכות מעולה, כמ"ש "העמידו תלמידים הרבה" (אבות, א) והיתה בזה מחלוקת בין בית שמאי ובין בית הלל. (אבות דר' נתן, סוף פ"ב עיי"ש) ומפליא הדבר, אחרי שסילקו לשומר-הפתח מדלתות בית המדרש והוסיפו אז 700 ספסלים (=ולא כסאות, משמע שבסך הכל התווספו אלפי תלמידים) "חלשא דעתיה של רבן גמליאל, אמר דילמא ח"ו מנעתי תורה מישראל? הראו לו בחלום כדים חוורים (=כלומר, בעלי זקן לבן) מלאים אפר" (פירש רש"י, אף אלו אינם ראויים) ומסכמת הגמרא "ולא היא, ההוא ליתובי דעתיה הוא דאחזי" (ברכות כח:).

ולכאורה נדחתה בכך דעתו של רבן גמליאל! אבל פירש לי מו"ר הגר"ש דביר שגם חלום המובא בש"ס איננו לבטלה, אלא בא ללמדנו דבר גדול. אמנם מבחינת ה"כמות" יש לנו להרבות בתלמידים כנאמר "העמידו תלמידים הרבה", אבל גם ר"ג בכל זאת צודק. כי כל עוד לא הצלחנו לחנך את התלמידים שיהיו "שפת אמת תיכון לעד", גם הם לא יצליחו כ"כ בלימודם ותורתם. כלומר, אמנם יש לנו להתנהג בפועל לפתוח שערי בית המדרש "כל דכפין ייתי ויכול", אבל באותו הזמן אנו גם מפסידים ב"איכות" רמת התלמידים, בטיב הדיוק וההבנה שלהם בדברי תורה, ודפח"ח. (= "ודברי פי חכם – חן", מליצה ע"פ קהלת י,ב).

וזהו דעת הזוהר (ב, רמט:). שישנו מלאך-משחית אשר תפקידו לנזוף ולגדוף "מי שהוציא מפיו מלה שלא צריכים" ואח"כ הוא מוציא מאותו הפה מלה של תורה, והמלאך הוא מטנף את הפה ההוא, וכן גורם שמשך 40 יום לא תתקבל תפילה הנאמרת ע"י אותו הפה המלוכלך. (מעין זה יש ג"כ לגבי פה המדבר לה"ר, זחר ג, נג:).

על-ידי-זה מובן ביותר מה שבקש רשב"י "אילו הייתי עומד בהר סיני בשעה שנתנה תורה לישראל הייתי תובע לפני ה' שייברא לכל אדם שתי פיות, האחת לעמול בה בתורה והאחת להשתמש בה לכל שאר צרכיו. אבל חזר ואמר (=אדרבה) ומה כאשר יש לו לאדם רק פה אחד אי אפשר שהעולם יעמוד (=מול נזקו) בגלל לשון הרע שבו, אילו היו שנים על אחת כמה וכמה!" (ירושלמי, שבת, א/ב) ומשמעות תביעתו שיש בזה פגם בקדושת הכלי של הפה, שנשתמש בה גם לקדושת התורה וגם לצרכי חולין! קל וחומר, מי שחוטא בלשונו.



"שלשה הקב"ה שונאן, המדבר אחד בפה ואחד בלב... " (פסחים קיג:). – והדבר הזה צריך ביאור. כי נכון שהקב"ה מעניש על כל מי שיעבור על אחת מתרי"ג המצוות. אבל "שנאה" זו למה? ועוד, כל לאו כתוב בתורה בשתי מלים "לא תרצח" או "לא תנאף" וכאן בשלש תיבות "מדבר שקר תרחק", (שמות כג, ז) כלומר יש להחמיר בענין זה, להתרחק אפילו מן הדומה לדומה. ולמה?

אלא מצאנו כי "כל המחליף בדיבורו כאילו עובד ע"ז" (סנהדרין צב.) והקישו העניינים זה לזה, כדברי מהר"ל שהאמת היא אחת בלבד, אבל השקרים הנאמרים הם הרבה מאד, ככל ריבוי האנשים המדברים שקרים, איש איש לפי פעולת דמיונו.

ה' שעשה את המציאות בצורה מדויקת ומכוונת ביותר, אוהז בדרך היחידאית ואין בו שניות. אבל המחליף בדיבורו עושה מן ההעדר והשווא כאילו היה מציאות של ממש, ובוה הוא עובד ע"ז, כי עושה ממה שאינו כאילו ישנו. ("נתיבות עולם", אמת, פ"ב)

ועכשיו מובן מדוע "אין מכניסים אותו במחיצתו של הקב"ה" (סוטה מב.) כי הם שני הפכים, ולא יכולים להיות ביחד. ולכן חז"ל קבעו על שלשה דברים העולם ממשך להתקיים, "על האמת, ועל הדין, ועל השלום" (אבות, סוף פ"א). זהו הגורם לעולם, המשך הברכה. אבל המשקר הוא מקלקל, מזיק ומחריב ח"ו. ולכן כאשר הפסוק רושם בפנינו, "יֵשׁ הַנָּה שָׁנָא ה', וְשָׁבַע - תּוֹעֵבַת נַפְשׁוֹ" (משלי ו, טז), המאירי בפירושו מביא מרב סעדיה גאון, שהשביעי (שהוא הגרוע מכל) הוא 'לשון שקר', הגורמת לכל השאר (עיי"ש ההסבר). הרי מפורש כמה הוא שנאו.



כעת מה נאמר בדורנו שגברה יד החנופה.

- אנשים מכבדים זל"ז מתוך תקווה להשיג איזו תועלת, ולא ממה שבאמת חושבים על השני בלבם.
- מפצירים באורחים שישארו, למרות רצון עז שילכו כי שיהו שם כבר זמן רב. מגישים להם מטעמים אפילו כאשר המארח מקוה שלא יקחו, מתוך מחשבה לקבל איזו שהיא תועלת.
- מכבדים לרבנים או 'חשובים', למרות רגש של בוז או סלידה שבלב.
- הדיפלומטיקה שוררת בחיי הציבור, וה'נימוסים' הדו-פרצופיים שליטים בחיי הפרט. והכל מתוך ערמה ורצון להציג ידידות חיצונית, כאשר אין בלבו של אותו האדם ידידות-אמת.
- עובד מרמָה את מעבידו, ושכן את שכנו, ואפילו בני משפחה "מציגים" או מגזימים (לפני הורי הבעל או לפני הורי האשה) להפגין מה שאין בלבם.

ומי יודע כמה אנו סובלים ונענשים בדור זה מחמת גניבת-דעת זאת. וכבר ראינו למעלה שתורת אותו האדם "נתעב ונאלח" וראינו שמחמת המלאך המנדה תהיה תפילתו פגומה או דחויה.

והאמת היא שהעולם נחרב מחמת שפוסקים ממנו 'אנשי אַמְנָה'. (שבת קכ.).
אבל, כבר שמענו הבטחה מתלמיד הגר"א (בספרו "קול התור", פ"א קטע י"ז) שלפני הגאולה הממשמת ובאה יחזרו לנו 'אנשי אמנה'.

ואשרי המשתתף בזה.